

Türk Psikoloji Yazıları
1998, 1(2) 63-82

Grup Terapisi Süreç ve Sonuç Araştırmalarındaki Yöntemlerin Çeşitli Boyutlarda Karşılaştırılması

Ayşegül DURAK BATIGÜN*
Ankara Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, grup terapisi süreç ve sonuç araştırmalarındaki yöntemler, çeşitli boyutlarda karşılaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla önce grup terapisinin tanımı yapılarak tarihesine bir göz atılmış, tedavi edici etmenler ve süreç- sonuç değişkenleri üzerinde durulmuştur. 1960-1997 yılları arasında yayınlanan ve ulaşılabilen 13 süreç, 5 süreç-sonuç ve 18 sonuç araştırması olmak üzere toplam 36 yurt dışı ve yurt içi yayın, "araştırma deseni", "örneklem", "kullanılan ölçme araçları" ve "bulgular" olmak üzere dört değişken açısından değerlendirilerek tablolar halinde sunulmuştur. Bulgular yurt içinde yapılan çalışmaları da içine alacak şekilde tartışılmış ve gelecek araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Grup terapisi, süreç ve sonuç araştırmaları

Comparison of the Methods in Process and Outcome Studies of Group Therapies

Abstract

In this review, the studies on the process and outcome variables of group therapies were evaluated and compared on the basis of various dimensions. For these purposes, first, the descriptions of the basic concepts in this area were given and then, a short history of group therapies was covered. Finally, besides the critical factors in group therapy, process and outcome variables were extensively analyzed. A total of 36 studies (13 of them were classified as process, 18 were classified as outcome and 5 were classified as both process and outcome studies) conducted between 1960 and 1997 both in abroad and in Turkey were included. These studies were presented in tables in terms of four critical aspects: research design employed, sample characteristics, instruments used and basic findings. General conclusion was discussed and directions for future research were suggested.

Key words: Group therapy, process and outcome studies.

Grup psikoterapisi, tedavi edici (therapeutic) tekniklerin bir grup hastaya aynı anda uygulanmasıdır. Bireysel psikoterapide terapist tek bir hastayla profesyonel bir anlaşma yaparak, sözel ve sözel olmayan tedavi edici girişimleri psikolojik sıkıntıyı hafifletmek, uyumsuz davranışları düzeltmek ve de kişilik oluşumunu

ve gelişimini desteklemek amacıyla kullanır. Oysa grup terapisinde, grup ortamında hem hastalar arası etkileşimler, hem de hasta-terapist etkileşimleri ile grup üyelerinin herbirinin uyumsuz davranışları değiştirilmeye çalışılır. Başka bir deyişle eğitimli terapistin özgül teknik ve girişimlerinin yanısıra grubun kendisi de

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü, E-posta; bgun@rorqual.cc.metu.edu.tr

değişiklik için bir araç görevi görür. Bu özellik grup psikoterapisine kendine has tedavi edici özelliğini verir (Vinogradov ve Yalom, 1996).

Tarihçe

Grup psikoterapilerinin bir yöntem olarak ortaya çıkışı, ekonomik ve toplumsal nedenlere bağlanabilmekle beraber, gruplar toplum yaşantısında her zaman varolmuşlardır. Grupların terapi amacıyla kullanılışı 20. yüzyıla özgü bir uygulama değildir. M.S. 1000 yılında St. Benedict başkanlığında, haftada bir veya birkaç kez biraraya gelerek özefeştiri yapan bir grup rahipten bahsedilmektedir. Grubun en üst statüdeki rahibi, grup lideri olarak, kişinin kendi hakkında saydığı hataları tek tek tartışır ve önerileriyle o kişiyi destekleyip yöreklendirirdi. Bu tür toplulukların 17. yüzyıl İngiltere'sinde de çok yaygın olduğu belirtilmektedir (Hisli, 1987a).

Boston'lu bir hekim olan Joseph Pratt ise, günümüzde uygulanan çağdaş grup terapisinin babası olarak bilinir. Pratt, tüberkülozlu hastaları biraraya getirerek, hastalıklarının tıbbi yönlerini kendilerine anlatmak düşüncesi ile işe başlamış ve bu uygulamanın yalnızca öğretici olarak kalmadığını, grup içinde hastalar arasında birbirine destek sağlayıcı bir havanın yaratıldığını farketmiştir. Bundan birkaç yıl sonra bazı Amerikalı psikiyatristler Pratt'ın fikirlerini akıl hastalarının tedavisinde uygulamaya başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı grup tedavisinin gelişimini hızlandırmıştır. Ekonomik bir yöntem olması, askerler arasındaki büyük hasta kitleyle başedebilme olanağı sağlamıştır (Bloch, 1989). Başlangıçta grup terapistlerinin, ortak problemlere sahip hastaları biraraya getirerek gruplar oluşturdukları ve geleneksel terapist rollerini yükledikleri gözlenmektedir. Daha sonra bu biraraya gelişin bir dinamik oluşturduğu, bireysel terapi yoluyla elde edilemeyen

destek, koruma, yüzleşme vb. özellikleri sağladığı farkedilmiştir. Grup içerisinde üyeler, edindikleri yeni sosyal becerileri denemekte ve sonuçları ile ilgili bilgi sahibi olabilmektedirler. Grup terapisine katılan pekçok kişi, depresyon, cinsel güçlükler, anksiyete ve psikosomatik bozukluklar gibi problemler veya özel belirtilerin üstesinden gelme çabası içindedirler. Bazı terapi grupları da, kişinin fonksiyonlarını engelleyen özel bir duygusal ya da davranışsal bozukluğun tedavisi amacıyla oluşturulur (Corey ve Corey, 1987).

Başlangıçta grup psikoterapisi geleneksel olarak uzun süreli ve öğrenme odaklı, kişide temel kişilik değişiklikleri meydana getirmeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak görülmüştür ve bunun gerçekleşmesi için de birkaç yıl veya daha fazla sürenin gerekliliği vurgulanmıştır. Fakat hareketliliğin oldukça yoğunlaştığı yaşam tarzları, kısa süreli terapileri gerekli kılmıştır. Birçok kısa süreli terapi grubu 8 ile 16 seans arasında sonlandırılır ve haftada 1.5 saat sürer. Uzun süreli terapilere oranla terapist daha aktif bir rol üstlenmek zorundadır (Salvendy, 1991).

Grup psikoterapilerinin Türkiye'deki geçişinin ancak 1973 yıllarına kadar gidebildiği görülmektedir. Bu yıllarda Batı'da öğrenim görmüş ve bu tedavinin yararına inanmış kişilerin bir araya geldikleri ve ülkemize özgü bir model geliştirme çabası içine girdikleri belirtilmektedir. 1976 yılından itibaren bu uygulamaların özellikle Ankara Üniversitesi Psikiyatri Kliniği'nde yerleşmeye başladığını, Bergama'da, yılda bir kez, konu ile ilgilenenlerin biraraya gelip bilgi alışverişinde buldukları "Grup Psikoterapileri Sempozyumu"nun yapıldığını görmekteyiz. Ayrıca bu yıllarda Özbek tarafından psikodrama grupları başlatılmış ve 1984 yılında Grup Psikoterapileri Derneği kurulmuştur (Özbek ve Leutz, 1987).

Tedavi Edici Etmenler

Grup terapileri ile ilgili literatür incelenildiğinde, grup terapisine özgü tedavi edici etmenlerden sıklıkla söz edildiği gözlenmektedir. Geçen yıllar içerisinde "Grup psikoterapisi nasıl çalışır?" sorusuna yanıt bulunmaya çalışılmış ve çeşitli araştırmacılar tarafından çeşitli sınıflandırma sistemleri önerilmiştir (Vinogradov ve Yalom, 1996): Corsini ve Rosenberg, 1955 yılında, tedavi edici etmenlere ilişkin ifadeleri ayıklamak amacıyla, grup terapisini literatürünü gözden geçirmişler ve buldukları 300 ifadeyi 9 kategoride toplamışlardır (Bloch, 1989). Daha sonra Yalom (1985), tedavi edici etmenlerin son derece karmaşık bir süreç olduğunu belirterek, literatürde oldukça sık karşılaşılan ve kabul gören 11 adet birincil etmen belirlemiştir:

- Umut aşılama
- Evrensellik
- Bilgilendirme
- Özverili olma
- Temel aile grubunun düzeltici olarak yeniden oluşturulması
- Sosyalleştirici tekniklerin geliştirilmesi
- Taklit etme davranışı
- Kişilerarası öğrenme
- Grup kaynaşması
- Boşalma
- Varoluşsal faktörler

Yalom (1985), bu etmenlerin birbirine bağlı olduğunun akıldan çıkarılmaması gerektiğini, tek başlarına oluşmadıkları gibi, bağımsız olarak da işlev göremeyeceklerini bildirmektedir. Ayrıca, bu etmenler değişim sürecinin farklı bölümlerini temsil edebilir. Örneğin bazı etmenler değişimin gerçek mekanizmalarına uyarırken, diğerleri değişimin koşulları içinde yer alabilmektedir.

Grup Psikoterapilerinde Araştırmalar

Psikoterapinin temel işlevi, hastanın yaşantısında değişiklikler yapabilmesine yardımcı olmaktır. Psikoterapi araştırmalarının temel işlevi ise, tedavi edici süreci ve bu süreç sonucunda kişilerde oluşan değişiklikleri deneysel bir yöntemle sınamaktır (Lambert ve Hill, 1994).

Son kırk yıl içerisinde, grup disiplinleri ile ilgili olarak, bilgilerimizde sürekli bir artış söz konusudur. Bu süre içerisinde grup terapileri ile ilgili olarak 2000'den fazla yayının yapıldığı belirtilmektedir. Araştırma ve pratik deneyimleri aktaran literatür sayısı gün geçtikçe artmakta ve her geçen gün uluslararası bir özellik kazanmaktadır. Bunlar arasında en temel süreli yayın, teori ve pratik yönelimli olan ve deneysel çalışmalara daha az yer veren *International Journal of Group Psychotherapy*dir. Bunun hemen ardından *Small Group Research*, grup dinamikleri ve pratik yönelimli (odaklı) bir yayın olan *Group* ve orijinali İngiliz fakat son dönemlerde Amerika'da da basılan *Group Analysis* gelmektedir (Salvendy, 1991).

Bu literatür takip edildiğinde, grup disiplinleri ile ilgili en belirgin gelişme araştırma deseni ve veri analizleri konusunda oluşmuştur. Vaka çalışmaları ve gözlemler yerini daha sofistike desenlerin ve analizlerin kullanıldığı niceliksel çalışmalara bırakmıştır. Sonuç olarak hem niceliksel, hem de niteliksel grup çalışmaları özellikle son yirmi yılda gelişmiştir (Bednar ve Kaul, 1994).

Genelde psikoterapiler ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, sonuç araştırmaları ve süreç araştırmaları olmak üzere iki ana kategori altında incelenebilir. Hem süreç, hem de sonuç araştırmalarında terapistin beklentisi, terapinin hastaya yardım konusunda oldukça etkili olmasıdır. Psikoterapi araştırmalarının her zaman oldukça

karmaşık araştırmalar olduğu ve bu kuralın süreç-sonuç araştırmaları için de hep geçerli olduğu vurgulanmaktadır (Lambert ve Hill, 1994).

Bu çalışmanın amacı da, 1960-1997 yılları arasında gerçekleştirilen ve ulaşılabilen süreç ve sonuç araştırmalarını, araştırma deseni, örneklem, kullanılan ölçme araçları ve bulgular olmak üzere dört değişken açısından incelemektir. Bu amaçla geniş çaplı bir literatür taraması yapılmış ve ulaşılabilen 13 süreç, 18 sonuç ve 5 süreç-sonuç araştırması yukarıda belirtilen değişkenler göz önünde bulundurularak özetlenmiştir. Elde edilen bulgular "Süreç araştırmaları" ve "Sonuç araştırmaları" alt başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu amaçla, her bir alt bölümde "süreç" ve "sonuç" terimleri ve araştırmalarının ne anlama geldiği, literatürde rastlanılan değişkenlerin neler olduğu üzerinde durulmuş ve bulgular tablo halinde verilerek değerlendirilmeye alınmıştır.

Süreç Araştırmaları

Süreç teriminin diğer alanlarda son derece özelleşmiş bir anlamı olmakla birlikte, etkileşimsel psikoterapilerde *birbiriyle etkileşen bireylerin aralarındaki ilişkinin doğası* anlamına gelir. Süreç, içerik ile çelişebilmektedir. İçerik, grup seansı esnasında açıkça ifade edilen sözcükler, bağımsız konular ve kanıtlardan oluşur. Süreç ise tamamen farklı bir şeydir. Seans sırasında kullanılan sözcükler, tartışılanların tarzı, tartışmanın niteliği, bu kişilerin kişilerarası ilişkileri hakkındaki yansıtıkları, süreci oluşturur. Süreci yönelimli bir terapist öncelikle hastaların söylediklerinin sözel içeriği ile değil fakat söylenenlerin nasılı ve niçiniyle, özellikle de bunların, hastanın diğer kişilere yansıttığı yönüyle ilgilenir (Yalom, 1985). Grup terapistleri arasındaki ortak anlayışa göre, "süreç grubu" etkileşimlerin saf, açık ve duygusal düzeyde

olduğu, savunmacı, kapalı ve entellektüel iletişimlerden kaçınılan bir gruptur (Naar, 1983). Vinogradov ve Yalom (1996), süreci anlamının, psikoterapinin bir parçası olduğunu ve uzun süreli bir çıkraklık dönemi gerektirdiğini belirtmektedirler. Süreci anlamak için kişinin sürekli olarak eldeki tüm verileri değerlendirmesi gerekmektedir: Kim hangi sandalyeyi seçiyor? Kim hep geç kalıyor? Üyeler birbirleriyle konuşurken kime bakıyorlar? Grubun sonunda kim kiminle buluşuyor? Üyelerden biri olmadığında grup nasıl bir değişiklik gösteriyor? v.b.

Süreç araştırmaları da, "terapistin davranışları, hasta davranışları ve tedavi esnasında neler oluyor?" sorusuna yanıt aranılan araştırma türleridir (Lambert ve Hill, 1994). Bednar ve Kaul (1994), iyi bir süreç araştırmasının, grup tedavisinde rol oynayan özel tedavi etmenlerini açık bir biçimde tanımlaması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Son 20-30 yıl içerisinde grup teori ve pratiği esnasında değeri olduğu düşünülen birkaç süreç değişkeni belirlenmiştir. Bu değişkenler bazı tedavi elementlerini kapsamakta ve şu şekilde sıralanmaktadır:

Grup dayanışması (Grup birliği, grup bağlılığı)

Kişilerarası geribildirim

Liderlik stilleri ve özellikleri

Kendini açma

Kişilerarası öğrenme

Grup kompozisyonu (Bednar ve Lawlis, 1971; Yalom, 1985; Bednar ve Kaul, 1994)

Grup Dayanışması. Grup üyelerinin herbirinin, gruptaki diğer üyelere karşı duydukları yakınlığa grup dayanışması adı verilmektedir. Grup dayanışmasının, iyileştirici bir faktör olarak, grup terapisinde önemli bir rol oynadığı belirtilmekte; dayanışmanın bulunduğu gruplarda üyelerin birbirlerine karşı daha kabul edici ve

daha destekleyici olduklarına değinilmektedir (Yalom, 1985). Grubun erken dönemlerinde gelişen grup dayanışması, grup sürecinin anahtar elementini oluşturur. Eğer güven kurulmuşsa, çatışmalar ve negatif duygular aktarılabiliyorsa, grup artık bağlı (cohesive) bir birim olmuş demektir. Ayrıca grup dayanışması, kendini açma, yakınlık, yüzleşme, karşılıklılık ve risk alma gibi eyleme odaklı davranışların da ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Corey, 1981). Literatür incelendiğinde, dayanışmanın yer aldığı gruplardaki üyelerin daha üretken, diğer üyelerin etkilerine karşı daha açık, daha güvenli, saldırganlık duygularını daha rahat açığa vurabilen, grup kurallarına daha iyi uyum gösteren, diğer grup üyeleri ile daha sık iletişime geçebilen ve gruba daha uzun süre katılan kişiler oldukları belirtilmektedir (Bednar ve Lawlis, 1971).

Kişilerarası Geribildirim. Geribildirim, grup içerisinde üyelerin birbirlerinin davranışlarından nasıl etkilendiklerini, yine birbirlerine aktardıkları süreci tanımlamaktadır (Yalom, 1985). Tedavi edici temel bir faktör olarak ele alınmaktadır. Geribildirim, birleşme değeri (mesajın pozitif veya negatif özelliği), içerik (davranışsal veya duygusal), kaynak (anonim ya da özel), aktarılış şekli (sözel ya da yazılı) ve zaman (şimdi ve burada ya da orada ve o zaman) gibi bileşenlere sahiptir (akt. Corey ve Corey, 1987). Kişi gruptan, kendi davranışlarının olumlu ya da olumsuz yönleri ile ilgili geribildirim aldıkça, grup içindeki ve dışındaki yaşantılarında yeni ve daha sağlıklı davranışlar içine girer (Yalom, 1985). Corey ve Corey (1987), bu konu ile ilgili olarak yapılan araştırmaları şu şekilde özetlemektedirler:

Pozitif geribildirim, negatif geribildirim oranla daha arzu edilir, daha etkili ve kişiyi değişmeye daha cesaretlendirici bir etkisi vardır.

Grup üyelerinin belirli davranışları üzerine temellenen geribildirimler, yorumlamaya

yönelik ya da karmaşık geribildirimlerden daha etkili görünmektedir.

Negatif geribildirimler, eğer grubun ilerlemiş aşamalarında verilirse daha güvenilir ve daha fazla yardımcı olmaktadır. Ayrıca, eğer pozitif geribildirimden önce verilirse daha fazla kabul edilebilir olarak algılanmaktadır.

Liderden gelen geribildirimler, genellikle üyelerden gelen geribildirimlerden daha yüksek kalitede olmakta fakat hemen kabullenilmemektedir.

Grubun ileri aşamalarında verilen geribildirimler, ilk aşamalarda verilenlerden daha kaliteli olmakta ve daha çok kabul edilmektedir.

Liderlik Stilleri ve Özellikleri. Corey (1981), grup liderinin kullandığı tekniklerin, onun kişilik özelliklerinden etkilendiğini belirtmekte; yalnızca grup tekniklerinin başarılı bir biçimde uygulanması değil, aynı zamanda kendi kişisel özellikleri ve davranışlarının da grup süreci üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Lider, kendi kişilik özelliklerini, değerlerini ve yaşam deneyimlerini her gruba taşır. Empati, kendine güven, cesaret, kendisiyle yüzleşmeye istekli olma, kendi özelliklerinin farkına varma, içtenlik, güvenilirlik, grup sürecine inanma, şevk, yaratıcılık ve dayanıklılık gibi kişilik özellikleri ve becerilerin etkili bir grup liderliği ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Corey, 1981). Naar (1993) da, grup liderinin bir "model" olması gerekliliği üzerinde durmakta ve empatik anlayış, koşulsuz olumlu kabul gibi terapist özelliklerinin, hastanın kendini açması üzerinde olumlu etkileri olduğunu belirtmektedir. Liderin kendi duygularının farkına varması ve bu duygular yüzünden rahatsızlık duymaması, bu duyguları uygun olarak ifade edebilmesi ve kendi duygularını açma ile sorunlarını açma arasındaki farkı iyi anlaması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Kendini Açma. En etkili tedavi edici faktörlerden birinin de kendini açma olduğu belirtilmektedir (Corey, 1981; Corey ve Corey, 1987; Vinogradov ve Yalom, 1996). Kendini açma davranışı, aynı zamanda, diğer tedavi edici faktörlerin ortaya çıkabilmesi için bir koşuldur (Yalom, 1985). Hastalar ancak kendileri hakkında pek çok şeyi ortaya koyabilirlerse grup terapisinden yarar görürler. Kendini açma, daima kişilerarası bir eylemdir ve sonuçları da grubun tedavi edici kültürünün bir parçasıdır. Önemli olan, kişinin bir sırrını paylaşması veya üzerindeki yükten kurtulması değil, diğer üyelerle ilişkisi açısından önemli bir noktayı açığa çıkarmasıdır (Vinogradov ve Yalom, 1996).

Egans, 1976 yılında yapmış olduğu bir çalışmada, "kendini açma davranışı" nın "şimdi ve burada" ile olan ilişkisine değinerek, grup üyeleri grup dışarısında oluşmuş ya da geçmişte olan bir olay ile ilgili olarak konuşuyorlarsa, bu olayın "şu anda grupta neler oluyor" ile bağlantısının kurulması gerektiğini belirtmektedir. Grup üyeleri birbirleri ile bu yolla ilişkiye geçecekler ve kendini açma davranışı kendiliğinden oluşacaktır (akt. Corey, 1981).

Grup terapilerindeki kendini açma davranışları üzerine yapılan çalışmaların bazı sınırlılıkları bulunmakla birlikte, grubun türü ve büyüklüğü gibi faktörler ile kendini açma davranışının sıklığı, düzeyi ve zamanlaması arasında karmaşık ve çok boyutlu etkileşimlerin olduğu vurgulanmaktadır (Corey ve Corey, 1987). Literatür gözden geçirildiğinde, grupta yer alan üyeler kadar, grup liderinin de kendini açması konusu üzerinde durulduğu görülmektedir. Yapılan bir tarama çalışmasında, grubun türü gibi spesifik faktörlere bağlı olarak, terapistin kendini açma davranışının yapıcı ya da yıkıcı etkileri olabileceği belirtilmektedir (akt. Corey ve Corey, 1987). Liderin kendini açma davranışı, diğer üyelerin hedeflerine ulaşmasında yardımcı

olacak bir araç olmalı, geçmişe yönelik kişisel yaşantılarından çok, "şimdi ve burada" ya yönelik yaşantıları içermelidir (Yalom, 1983).

Kişilerarası Öğrenme. Yalom (1985), grup ortamında, kişilerarası uyum mekanizmalarının açık bir biçimde ortaya çıkabildiğini belirtmektedir. Grup süreci içinde, sağlıklı olan uyum mekanizmaları (semptomlar) daha belirginleşmekte ve kişi kendisi ile ilgili bilmediği bazı yönlerini öğrenmektedir. Gruptan kendi davranışları ile ilgili olumlu veya olumsuz yönlerine ilişkin geribildirimler aldıkça, yeni ve daha sağlıklı davranışlar içine girmektedir.

Grup Kompozisyonu. Etkili bir grup terapisi için, grubu oluşturan bireylerin özenle seçilmiş olması gerekmektedir. Grup, öğrenme olanaklarının en iyi sağlanacağı şekilde kurulmalıdır. Bloch (1989), yedi ya da sekiz kişiden oluşan bir grubun kadın ve erkek sayısının eşit olması, yaş dağılımının 20 ile 50 yaş arasında olması gerektiğini ve bireylerin sosyal, ekonomik ve iş durumlarının çeşitlilik göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer üyelere göre belirgin bir farklılığı bulunan bir kişinin gruba alınmaması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kişilik özellikleri, yaşları ve sorun alanları farklı olan bireylerden oluşan bir grupta etkileşimler zengin olacaktır. Ancak her üyenin gruptaki "şimdi ve burada" etkileşimlerini irdeleyerek, duygusal ve bilişsel deneyimlerini tolere edebilecek kadar ego gücüne de sahip olması gerekmektedir (Vinogradov ve Yalom, 1996).

Süreç araştırmalarının yanıtlamaya çalıştığı soru, yukarıda kısaca değinilen tedavi edici etmenlerden hangisinin ya da hangilerinin değişme oluşturduğudur. Bu sorunun yanıtını vermek için en sık kullanılan yöntemin, süreç değişkenlerinin sonuç ölçümleri ile ilişkisini kurmak olduğu belirtilmektedir (Bednar ve Kaul, 1994).

1960-1997 yılları arasında yayınlanan ve ulaşılabilen 13 süreç ve 5 süreç-sonuç araştırma-

sının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi Tablo 1 ve Tablo 2' de görülmektedir.

Tablo 1. Süreç araştırmaları

Yazar Adı	Araştırma Deseni	Örneklem	Kullanılan Ölçme Araçları	Bulgular
Traux ve ark. (1965)	*Terapistin sunduğu koşullar ile hastadaki yapıcı kişilik değişimleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi *Ön test-son test *Terapistin sunduğu koşullar (empati, koşulsuz kabul ve samimiyet)	Yaş ranji 22-65 olan, orta derecede bozukluk gösteren şizofrenler	MMPI, Empati Ölçeği, Koşulsuz Pozitif Kabul Ölçeği, Terapist Genuineness or Self-congruence Scale	Terapistin sunduğu koşulların, anksiyete düzeyini ve şizofrenik semptomatolojiyi etkilediği görülmüştür. Yüksek düzeyde empati ve koşulsuz kabul gören hastaların MMPI değerlerinde pozitif yönde bir düşüşün olduğu görülmüştür.
Yalom ve Rand (1966)	*Gruba uygunluk ile grup sonunda oluşan bağlılık arasındaki ilişki *Ön test-son test *Gruba uygunluk, grup bağlılığı, grubu bırakma	Yaşları 30 ile 45 arasında değişen 40 nörotik hasta	FİRO-B (Kişilerarası uygunluk ve bağlılığı ölçtüğü belirtilen bir ölçek)	Gruba uygunluk ile grup bağlılığı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Grup kompozisyonunun bağlılığın gelişmesi açısından önemli bir belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.
Anchor ve ark. (1972)	*Grupta, kendini açma davranışının yordayıcısı olarak sosyal arzu edilirlilik *Sosyal arzu edilirlilik, kendini açma	Klinikte tedavi gören 24 erkek hasta	Marlowe-Crowne Sosyal Arzu Edilirlilik Ölçeği (MCSD), Grup Etkileşim Profili	Kendini açma davranışından alınan puanlar arasındaki farklılık, sosyal arzu edilirliliğin bir fonksiyonu olarak yordanabilmektedir.
Jacobs ve ark. (1973)	Verilen geribildirim tipi (pozitif, negatif, duygusal, davranışsal)	Yaş ortalaması 21.3 olan 48 üniversite öğrencisi	Jacobs Survey of Mood and Affect, Bağlılık Ölçeği, Tutum Ölçeği	Verilen geribildirim etkisinin, grup üyelerinin cinsiyetine ve geribildirim değerine göre değiştiği bildirilmektedir. Negatif geribildirim alan ve davranışsal ve duygusal geribildirimi birlikte alan bireylerin oluşturduğu gruptaki bağlılık daha azdır.
Lockwood ve ark. (1978)	*Videotape geribildiriminin kendilik kavramı, rol yapma yeteneği ve lidersiz terapi grubunda gelişmeye etkisi *Kontrol grubu-çalışma grubu *Videotape geribildirimi, rehberlik edici tartışma ve sözel geribildirim	32 üniversite öğrencisi	Rol Yapma Yeteneği Ölçeği (RPA), Grup Değişiminin Değerlendirilmesi (GGE)	Geribildirim türü olarak görsel aracın (videotape), kendilik kavramı, rol yapma yeteneği ve grup bağlılığı üzerinde bir etkisinin bulunmadığı belirtilmektedir.
Rose ve Bednar (1980)	Negatif ve Pozitif kendini açma Negatif ve pozitif geribildirim grup gelişimindeki etkileri	64 kız üniversite öğrencisi	Hill Etkileşim Matrisi, Algılanan Etkileşim Derinliği Ölçeği, GES'in Bağlılık Ölçeği, Risk Değerlendirme Ölçeği, Sıfat Listesi	Kendini açma ve geribildirim değişkenlerinin grup gelişiminin önemli belirleyicileri olduğu belirtilmektedir. Özellikle geribildirim egzersizlerinin grup etkileşimi üzerinde daha güçlü bir etkisi olduğu üzerinde durulmaktadır.
Telch ve Telch (1986)	*Başa çıkma becerileri eğitimi, destek verme *Üç ayrı grup (başa çıkma becerilerinin öğretildiği grup, destek verilen grup, herhangi bir tedavi değişkeni uygulanmayan grup)	Tedavi gören 41 kanser hastası	Yapılandırılmış Klinik Görüşme Skalası, POMS, CIPS, Perceived Self Efficacy Scale, Treatment credibility, Skills home practice records	Başa çıkma becerilerinin öğretildiği grupta bulunan üyelerin, destek verilen ve herhangi bir tedavi edici değişkenin ele alınmadığı gruplara oranla çok daha iyi psikolojik uyum gösterdikleri belirtilmektedir. Yalnızca destek verilen grupta yer alan üyelerin çok az gelişme gösterdikleri, hiçbir tedavi edici değişkenin uygulanmadığı gruptaki üyelerin ise psikolojik uyum açısından anlamlı derecede bozulma gösterdikleri üzerinde durulmaktadır.

Tablo 1. (devamı)

Yazar Adı	Araştırma Deseni	Örneklem	Kullanılan Ölçme Araçları	Bulgular
McGuire ve ark. (1986)	*Yapılandırma tekniklerinin grup süreci üzerindeki etkileri *Yapılandırılmış grup Yapılandırılmamış grup	Yaşları 21-56 arasında değişen 16 klinik psikoloji öğrencisi	Egan's The Skilled Helper, Temel Kişilerarası İlişkiler Yönelimi Davranış Ölçeği (FIRO-B)	Geribildirim ve kendini açma puanları açısından, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı belirtilmektedir.
Çevik ve ark. (1990)	*Grup içerisinde iletişim ve etkileşimin duygu belirten sözcükler açısından incelenmesi *On kişiden oluşan bir grup ile toplam 15 seans	7'si psikosomatik, 3'ü nevrotik yakınmaları olan toplam 10 hasta	Video kayıtları ve yazılı notlar	Seanslar ilerledikçe duygu belirten sözcüklerin kullanımında artış olduğu, özellikle olumlu duygu yüklü kelimelerin kullanımındaki artışın daha ön planda yer aldığı belirtilmektedir.
Kanas ve ark. (1989)	*Şizofrenlerle yapılan kısa süreli grup terapilerinde sürecin belirlenmesi *Üzerine alma, kaçınma, çatışma *Normatif bir grup ile karşılaştırma	Şizofreni ya da şizoaffektif hastalık tanısı almış hastalar	Grup İklimi Ölçeği	Kaçınma ve çatışma boyutlarında şizofreni hastalarından oluşan grubun aldığı puanlar, normatif grubun aldığı puanlardan anlamlı derecede düşük. Seanslar ilerledikçe üzerine alma boyutundaki puanlarda artış, kaçınma ve çatışma puanlarında ise bir azalma olduğu bildirilmektedir.
Coche ve ark. (1991)	*Süreç ve liderlik değişkenleri *İki günlük çalışma grupları (41 ayrı grup) *Takip çalışması	Amerikan Grup Psikoterapileri Demeği'ne üye 400 terapist.	Kurum Soru Formu, Follow-up Questionnaire	Başarılı bir sonucun, kendini açma, geribildirim ve kişilerarası destek gibi birtakım süreç değişkenleri; liderlerin sergiledikleri kişisel özellikler ve teknik inceleme ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca gruptan hemen sonra ve 4 ay sonra alınan ölçümler, grup ortamının değerli bir öğrenme fırsatı olduğunu göstermektedir.
Slavin (1993)	**"Şimdi ve burada" yönelimi ile "o zaman ve orada" yöneliminin grup bağlılığı üzerine etkisi *Şimdi ve burada, o zaman ve orada, grup üyelerinin çekiciliği, grup bağlılığı, üyelerle arkadaşlık kurma yönünde ilgi	Bir ruh sağlığı kliniğinde ayaktan tedavi gören hastalar	Bağlılık Ölçeği, The Reaction to Comember Scale, Orada ve O Zaman Ölçeği, Şimdi ve Burada Ölçeği	Grup bağlılığı ile çekicilik, ilgi, şimdi ve burada ve de o zaman ve orada arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu belirtilmektedir. Yapılan analizler, orada ve o zaman dışında tüm değişkenlerin grup bağlılığını yordadığını göstermektedir. Ancak en güçlü yordayıcının çekicilik olduğu da vurgulanmaktadır.
Kanas ve ark. (1994)	*Post travmatik stres sendromu olan hastalarla yapılan uzun süreli grup terapilerinin süreç ve içeriği *Üzerine alma, kaçınma, çatışma *Normatif bir grup ile karşılaştırma	Yaş ortalaması 42.2 olan, Post-travmatik stres sendromu tanısı almış 15 hasta	Grup İklimi Ölçeği	Grubun aldığı toplam puanlar, normatif grubun aldığı puanlar ile karşılaştırıldığında, üzerine alma alt boyutunda anlamlı bir yükseklik söz konusu iken, kaçınma ve çatışma alt boyutunda anlamlı derecede düşük puanların söz konusu olduğu bildirilmektedir.

Tablo 2. Süreç-sonuç araştırmaları

Yazar Adı	Araştırma Deseni	Örnekleme	Kullanılan Ölçme Araçları	Bulgular
*Hisli (1987b)	*Hastaların grup terapisi esnasındaki davranışlarını kendilerinin değerlendirmesinin terapiden yararlanmaya etkisi *Ön test-son test *Terapi grubu kontrol grubu	Yatarak tedavi gören 17 nörotik hasta	MMPI, Kişisel Yönelim Envanteri (POI), SCL 90, STAI, Yalom'un Kendini Değerlendirme Formu (Q-Sort), Terapist Gözlem Formu	Çalışma grubunun MMPI Ölçeği'nin ve SCL 90 Ölçeği'nin bazı alt ölçeklerinde, ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılıklardan söz edilmekte. Kendini değerlendirme formlarının bir geribildirim mekanizması olarak kullanımının, grup terapisine katılan hastalar için tedavi edici bir faktör olarak karşımıza çıktığı bildirilmekte.
*Braaten (1989)	*Grupun erken dönemlerinde oluşan grup ikliminin pozitif hedeflere ulaşma ve semptomlardaki azalmayı yordaması *Ön test-son test	Yazanın 1981-85 yılları arasında tedaviye aldığı 10 grup	Grup Atmosferi Ölçeği, Grup İklimi Ölçeği, Terapi Yansıtma Ölçeği, SCL 90-R	Grup atmosferinin (grup bağlılığı ve üyeler arası ilişki), pozitif hedeflere ulaşma ve semptom azalmasının anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirtilmekte. Kaçınma ve anksiyete ise hedeflere ulaşma ve semptomlardaki azalma ile negatif korelasyona sahip. Araştırma sonucunda, grup ortamı değişkenlerinin sonucu yordamada kullanılabileceği vurgulanmaktadır.
*Tschuschke ve Dies (1994)	*Beş terapötik faktör (grup bağlılığı, kendini açma, geribildirim, kişilerarası öğrenme, ailenin yeniden yapılandırılması) *Ön test-son test *Takip çalışması	Yaş ortalaması 29 olan, nörotik ve kişilik bozukluğu tanısı almış 16 hasta	Stutgarter Bogen Ölçeği, Grupun Çok Yönlü Gözlemi Ölçeği, Kelly Repertory Grid, SCL 90-R, GAS, Target Goal Patient Goal Attainment Scaling	Sonuçlar, ele alınan terapötik faktörlerin tamamının klinik iyileşme ile anlamlı derecede ilişkili olduğunu göstermekte. Grup bağlılığı düzeyi, tedavide başarılı ve başarısız olan bireyleri başarılı düzeyde ayırtılabilmekte. Kendini açma değişkeni de grup bağlılığı puanları ile yüksek korelasyon göstermektedir.
Kılıç ve ark. (1996)	*Grup terapisinde tedavi edici faktörler *yaş, cinsiyet, tanı grubu, hastalık süresi, hastanede yatma süresi, katıldıkları seans sayısı	Yaş ortalaması 27.7 olan, ayaktan tedavi gören 40 hasta	Yalom'un 60 maddeden oluşan terapötik faktörler listesi	Yapılan cinsiyetler arası karşılaştırmada yalnızca kişilerarası öğrenme (hem alma hem verme) boyutunda farklılık bulunmuş. Tanı grupları ile yaş, katılan grup sayısı, hastalık süresi ve ölçekten alınan puanlar arasında karşılaştırmalar yapılarak, anlamlı farklılıklar üzerinde durulmaktadır.
*Marziali ve ark. (1997)	*Grup bağlılığı ve grup birliğinin terapi sonucuna etkisi *Süreç değişkenleri (grup bağlılığı, grup birliği) *Sonuç değişkenleri (psikiyatrik semptomlar, sosyal uyum, davranışsal disfonksiyon göstergeleri) *Terapi grubu, karşılaştırma grubu	Çalışma grubu (10 kişi bireysel terapi, 21 kişi grup terapisi), karşılaştırma grubu (41 kişi bireysel terapi, 38 kişi grup terapisi)	Sosyal Uyum Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri (BDE), Grup Atmosferi Ölçeği, Group Therapy Alliance Scale	Deneklerin bağlılık ve birlik puanları arasında anlamlı bir ilişki söz edilmektedir. İlk ölçüm sonuçlarına göre süreç ölçümlerinden alınan puanlar ile sonuç ölçümlerinden alınan puanlar arasında anlamlı bir fark görülmezken, 12. ve 24. seanslarda alınan ölçümlerden elde edilen sonuçlar, bağlılık ve birlik değişkenlerinin diğer değişkenlere oranla, sonuçla en anlamlı ilişkisi olan ve sonucu etkileyen değişkenler olduğunu göstermektedir.

* Kişinin kendi içindeki uyumunu araştıran çalışmalar.

Tablo incelendiğinde, toplam 16 süreç değişkeninin (süreç-sonuç araştırmalarındaki

süreç değişkenleri dahil) ele alındığı görülmektedir.

Bu değişkenler ve frekanslarının dökümü ayrıca verilmiştir (Bkz. Tablo 3)

Tablo 3. *Süreç araştırmalarında kullanılan değişkenler ve frekansları*

Süreç Değişkenleri	Frekans
Grup dayanışması	4
Geribildirim	4
Kendini açma	3
Kaçınma	2
Üzerine alma	2
Çatışma	2
Kişilerarası öğrenme	2
Kişilerarası destek	2
Hastanın kendini değerlendirmesi	1
Liderin kişilik özellikleri	1
Liderin sunduğu koşullar (empati, koşulsuz kabul, samimiyet)	1
Yapılandırma teknikleri	1
Gruba uygunluk	1
Sosyal arzu edilirlilik	1
Duygu belirten sözcük kullanımı	1
Çekicilik	1

En sık üzerinde durulan değişkenin “grup dayanışması” ve “geribildirim” olduğu dikkati çekmektedir. Bunu, hemen ardından “kendini açma” ve “kaçınma” izlemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, grup dayanışması, kendini açma ve geribildirim, en etkili tedavi edici faktörler olarak ele alınmakta ve literatürde en sık karşılaşılan faktörler olarak anılmaktadır (Yalom, 1985). Grup terapilerinde tedavi edici etmenler üzerine yapılmış olan bir derlemede de, grup üyelerinin en fazla değer verdikleri tedavi edici etmenler arasında bu değişkenlerin bulunduğu belirtilmektedir (Göka, 1998). Grup dayanışması

(Marziali, Munroe-Blum ve McCleary 1997; Slavin, 1993; Tschuschke ve Dies, 1994; Yalom ve Rand, 1966), kendini açma (Anchor Vojtisek ve Berger, 1972; Rose ve Bednar, 1980; Tschuschke ve Dies, 1994), geribildirim (Jacobs, Jacobs, Feldman ve Cavior, 1973; Lockwood, Salzberg ve Heckel, 1978; Rose ve Bednar, 1980; Tschuschke ve Dies, 1994), kaçınma (Kanas, Schoenfeld, Marmar, Weiss ve Koller, 1994; Kanas ve Stewart, Deri, Ketter ve Haney, 1989) ve tabloda belirtilen diğer faktörlerin tamamının klinik iyileşme ile anlamlı derecede ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmalarda genellikle birden fazla iyileştirici faktör değişken olarak ele alınmakta ve bunların hem birbirlerine olan hem de sonuca olan etkilerinden söz edilmektedir. Örneğin; Tschuschke ve Dies (1994), ele aldıkları iyileştirici faktörlerin (grup dayanışması, kendini açma, geribildirim, kişilerarası öğrenme vb.) tamamının klinik iyileşme ile anlamlı derecede ilişkili olduğunu; grup dayanışması düzeyinin tedavide başarılı ve başarısız olan bireyleri anlamlı düzeyde ayırdedebildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, videokaset geribildirimi ve grubun yapılandırılıp yapılandırılmaması gibi bazı değişkenlerin kendini açma, grup dayanışması, kendilik kavramı ve geribildirim gibi iyileştirici faktörler üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını belirten iki çalışma da mevcuttur (McGuire, Taylor, Broome, Blau ve Abbott, 1986; Lockwood, Salzberg ve Heckel, 1978).

Değerlendirmeye alınan 13 süreç çalışmasından 4 tanesi üniversite öğrencileri, 4 tanesi nörotik hastalar, 2 tanesi ise şizofrenler ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kanser hastaları, post-travmatik stres bozukluğu gösteren hastalar ve terapistlerin de çalışma grupları olarak ele alındığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde de,

grup terapisinin kişilerarası ilişkilerde problemleri olan normal kişiler ve psikotik olmayan hastalar ile daha başarılı sonuçlar verdiği belirtilmektedir. Psikotik hastaların özellikleri göz önünde bulundurulacak olursa, grup terapisinin bu tür hastalar için çok uygun bir süreç hazırlamayacağı açıktır (Bednar ve Lawlis, 1971; Bednar ve Kaul, 1994).

Kullanılan ölçme araçları açısından bakılacak olursa, toplam 34 farklı ölçeğin kullanıldığı görülmektedir. En sık kullanılan ölçeklerden başlamak üzere sıralanmış liste Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Süreç çalışmalarında kullanılan ölçme araçları

Ölçekler	Frekans		
Bağlılık Ölçeği (Cohesiveness Scale)	3	Grup Gelişiminin Değerlendirilmesi (Group Growth Evaluation)	1
Grup İklimi Ölçeği (Group Climate Questionnaire)	2	Etkileşimin Algılanan Derinliği (Perceived Depth of Interaction)	1
Kişilerarası İlişkiler Yönelimi Davranış Ölçeği (FIRO-B)	2	Hill Etkileşim Matrisi (Hill Interaction Matrix)	1
Grup Atmosferi Ölçeği (Group Atmosphere Scale)	1	Risk Değerlendirme Ölçeği (Risk Evaluation Questionnaire)	1
Cinsel Sapma Ölçeği (Sexual Deviance Scale)	1	Sıfat Değerlendirme Listesi (Adjective Check List)	1
Şimdi ve Burada Ölçeği (Here and Now Scale)	1	Takip Soru Formu (Follow-up Questionnaire)	1
Bütüncül Değerlendirme Ölçeği (Global Assessment Scale)	1	Egan's The Skilled Helper	1
Sosyal Uyum Ölçeği (Social Adjustment Scale)	1	Jacobs Survey of Mood and Affect	1
Koşulsuz Pozitif Kabul Ölçeği (Unconditional Positive Regard Scale)	1	The Accurate Empathy Scale	1
Tutum Ölçeği (Attitude Scale)	1	Therapist Genuineness or Self-Congruence Scale	1
Rol Yapma Yeteneği Ölçeği (Role Playing Ability Scale)	1	Marlowe Crowne Sosyal Arzu Edilirlilik Ölçeği (MCSD)	1
		MMPI	1
		The Reaction to Comember Scale	1
		Orada ve O Zaman Ölçeği	1
		Stuttarter Bogen Questionnaire	1
		The Systematic and Multiple Level Observation of Group	1
		Kelly Reportory Grid	1
		Target Goals Patient	1
		Goal Attainment Scale	1
		Group Therapy Allience Scale	1
		Yalom'un 60 maddelik terapötik faktörler listesi	1
		CIPS	1
		POMS	1

Tablo 4 incelendiğinde, Bağlılık Ölçeği en sık kullanılan ölçek olarak görülmektedir. En sık ele alınan değişkenin grup dayanışması olduğu hatırlanacak olursa, bu sonuç oldukça doğal görünmektedir. Bu ölçeklerin dışında, hastane personeli tarafından tutulan yazılı kayıtlar, görüntü ve ses kayıtları da kullanılmaktadır. Literatür incelendiğinde, süreç değişkenlerinin genellikle eğitilmiş gözlemciler tarafından kullanılan gözlem teknikleri ile değerlendirildiği belirtilmektedir. Fakat bazı araştırmacılar, gözlenen davranış ile, davranışın altında yatan dinamiklerin farklı olabileceğine dikkati çekerek sübjektif ölçümlerin gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Sübjektif ölçümlerden kastedilen ise, grup üyelerinin kendi kendilerini değerlendirebilecekleri (self report) türden ölçeklerin kullanılmasıdır (Bednar ve Kaul, 1994). Değerlendirmeye alınan 13 süreç çalışmasına bakıldığında da, bu çalışmalarda kullanılan ölçeklerin tamamının (terapist ya da hastane personeli tarafından tutulan yazılı kayıtlar ve görüntü, ses kayıtları hariç) kendini değerlendirme türü ölçekler olduğu görülmektedir. Bu ölçeklerin pek çoğunun Likert tipi ve geçerlik-güvenirlik bilgileri önceden belirlenmiş ölçekler olduğu dikkati çekmektedir.

Sonuç Araştırmaları

Sonuç araştırmaları, psikoterapi süreci sonucunda oluşan ani ve uzun süreli değişikliklerin miktar ve önemini araştırır. Sonuç araştırmalarının temel sorunu, terapiye katılan hastalarda, terapi sonucunda oluşan değişikliklerin nasıl ölçüleceğidir. Bu konu ile ilgili olarak en çok üzerinde durulan ve emek harcanan nokta, değişimin tanımının yapılması ve ölçümlerin seçimidir (Lambert ve Hill, 1994). Bu ölçümler,

gözlem formları, vak'a tarihçeleri, psikolojik testler v.b araçlar aracılığıyla yapılabilir. Bu araştırmalarda, terapi öncesinde ve sonrasında alınan ölçümler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmaktadır. En sık kullanılan yöntem ise bir deney ve kontrol grubu alarak, her ikisi arasındaki farklılıklara bakmaktır (Bednar ve Kaul, 1994).

Bednar ve Lawlis (1971), sonuç araştırmalarının, a) kişinin kendi içindeki uyumunu araştıranlar; b) kişinin çevre ile uyumunu araştıranlar ve c) kişideki zihinsel işleyişi araştıranlar olmak üzere üç kategoride sınıflandırılacağını belirtmektedirler.

Kişinin kendi içindeki uyumunu araştıran sonuç araştırmalarında kullanılan ölçme araçları, MMPI gibi kendini değerlendirme türü ölçeklerdir. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre, grup psikoterapisi gören hastaların MMPI ölçeğinin depresyon ve psikastenisi alt boyutlarından aldıkları puanlarda azalmalar olduğu gözlenmektedir (Bednar ve Lawlis, 1971). Kişinin çevre ile uyumunu değişken olarak ele alan sonuç araştırmalarında, ölçümler, hastanede gözlenebilen davranışlar üzerinde yapılmaktadır ve grup terapilerinin kurumsal yaşantı içindeki yararları üzerinde durulmaktadır (Bednar ve Lawlis, 1971). Kişideki mental işleyişi değişken olarak ele alan araştırmalarda ise, anksiyetede ki azalmaya bağlı olarak mental işlevler düzeyinde bir düzelme olduğu saptanmıştır (Bednar ve Lawlis, 1971).

1960-1997 yılları arasında yayınlanan ve ulaşılabilen 18 sonuç araştırmasının söz konusu değişkenler açısından değerlendirilmesi Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Sonuç Araştırmaları

Yazar Adı	Araştırma Deseni	Örneklem	Kullanılan Ölçme Araçları	Bulgular
Cabeen ve ark. (1961)	*Üç Terapi Programı: Sosyoterapi, Formal Grup Terapisi, Ek Tedavi Terapisi *Staff Judgment, Test puanlarındaki değişim, *Takip çalışması	Cinsel suçlardan hükümlü, seksüel psikopat tanısı almış 120 erkek	MMPI, Cinsel Sapma Ölçeği, Hastane Personelinin Tuttuğu Kayıtlar	Gerçekleştirilen terapi programının kişilerin tutumlarında ve cinsel sapkınlıkları ile ilgili kişilik bozukluklarında önemli derecede değişiklikler oluşturduğu belirtilmekte, grup terapisinin miktarı ile iyileşme düzeyi arasında pozitif ilişkiden söz edilmektedir.
*Fairweather ve ark. (1963)	*Grup terapisi, bireysel terapi *Terapi grubu, kontrol grubu *Takip çalışması (18 ay)	Yatarak tedavi gören nörotik hastalar	MMPI, Q-Sort	Grup terapisine alınan hastaların MMPI puanlarının, hastaneden ayrıldıktan sonraki aylar boyunca, diğer grupların puanlarından anlamlı derecede daha düşük kalmaya devam ettiği belirtilmektedir.
*McGinnis (1963)	*Alkolic hastalar üzerinde grup terapisinin egoyu güçlendirici etkisi *Ön test-son test	Adsız Alkolicler grubuna bağlı alkol bağımlıları	MMPI	Terapi öncesi ve sonrası alınan ölçümler, grup terapisinin egoyu güçlendirici etkisini göstermektedir.
McDavid (1964)	*Grup terapisinin, sapkın davranışları bulunan ergenlerin sosyal desteğe (reinforcement) verdikleri tepki üzerine etkisi	Sapkın davranışları bulunan ergenler	Sosyal Desteğe Müdahale Ölçeği	Grup terapisi alan ergenlerin farkındalık düzeylerinde anlamlı derecede artış olduğu belirtilmektedir.
Teahan (1966)	*Akademik başarısı düşük olan öğrenciler üzerinde grup terapisinin etkisi *Terapi grubu, kontrol grubu	Üniversite öğrencileri	Akademik başarı puanları	Grup terapisine katılan öğrencilerin akademik başarı puanlarında anlamlı derecede yükselmelerin olduğu belirtilmektedir.
*Persons (1966)	*Suçlu ergenlerdeki psikolojik ve davranışsal problemler *Terapi Grubu, Kontrol Grubu *Ön test-Son test	Yaşları 15-19 arasında değişen 83 suçlu Ergen	Taylor Manifest Anxiety Scale (MAS), Sapkınlık Ölçeği (DS), MMPI	Terapi grubunun ölçeklerden aldığı son test puanlarının, kontrol grubunun aldığı puanlardan anlamlı derecede düşük olduğu bildirilmekte. Ayrıca, terapi grubundaki ergenler, kaldıkları kuruma daha iyi uyum, daha iyi kişilerarası ilişkiler, daha iyi okul performansı göstermektedirler.
*Wilson ve ark. (1967)	*Bir grup zihinsel özürü hasta üzerinde kısa süreli grup terapisinin sosyal uyum üzerine etkisi *Terapi grubu, kontrol grubu	Zihinsel özürü hastalar	Sosyal Uyum Değerlendirmesi	Grup terapisi alan hastalar diğer grup ile karşılaştırıldığında anlamlı derecede daha iyi sosyal uyum göstermektedir.
*Meichenbaum (1971)	*Konuşma anksiyetesi *Üç grup: Etki yönelimli grup terapisi, Grup duyarsızlaştırma terapisi, Hem etki hem duyarsızlaştırma terapisi *Terapi grupları, kontrol grubu *Ön test-son test	Yaşları 18-26 arasında değişen 53 üniversite öğrencisi	Performans Anksiyetesi Soru Formu, Konuşma Değerlendirme Formu, Sosyal Anksiyete Ölçeği, Anksiyete Sıfat Listesi, Negatif Değerlendirilmekten Korku Formu	Etki yönelimli grup terapisinin, konuşma anksiyetesini azaltma konusunda en az duyarsızlaştırma tedavisi kadar etkili olduğu belirtilmekte. Bu sonuçlar, kişinin konuşma anksiyetesinin bağlı bulunduğu değişkenlere göre farklılık göstermektedir (sosyal durumlar ya da formal durumlar).
*Levin ve Kurtz (1974)	*İnsan ilişkileri *Yapılandırılmış ve yapılandırılmamış gruplar	Yaş ortalaması 26.19 olan 41 üniversite öğrencisi	Grup Ölçeği	Yapılandırılmış gruptaki üyelerin, grubu daha fazla benimsedikleri, daha fazla self-perceived kişilik değişimi gösterdikleri bildirilmekte, bu gruptaki grup birliğinin daha yoğun olduğu üzerinde durulmaktadır.

Tablo 5. (Devamı)

Yazar Adı	Araştırma Deseni	Örneklem	Kullanılan Ölçme Araçları	Bulgular
*Foulds ve Hannigan (1976)	*Kendini gerçekleştirme *Terapi grubu, kontrol grubu *Ön test- son test *Takip çalışması *Uyarılma çalışması	Yaş ranjı 18-28 olan 72 üniversite öğrencisi	Kişisel Yönelim Ölçeği (POI)	Ön test ve son test arasında kendini gerçekleştirme açısından anlamlı ve pozitif bir ilişkiden söz edilmektedir. Çalışma gruplarının, psikolojik gelişme ve kendini gerçekleştirme konusunda üniversite öğrencileri için etkili bir metod olduğu bildirilmektedir.
*Diaz (1981)	*Bilişsel terapi, Davranışsal terapi *Kontrol grubu, terapi grubu *Ön test- son test *Takip Çalışması	Yaş ortalaması 38 olan depresif kadınlar	Beck Depresyon Envanteri, Hamilton Depresyon Ölçeği, Depresyon Davranış Değerlendirme Ölçeği	Her iki terapi türündeki hastaların depresyon düzeylerinde anlamlı derecede düşüş bildirilmekte. Ancak, bu iki terapi türü arasında anlamlı bir farklılık bulunamamış. Yapılan takip çalışmaları her iki gruptaki hastalarda da depresyon düzeyindeki azalmanın devam ettiğini göstermektedir.
*Steinmetz ve ark. (1983)	*Depresif hastalarla yapılan grup terapisinde, hasta ile ilgili özelliklerin sonucu yordamadaki etkisi *Uyum, kontrol odağı, stresli yaşam olayları *Ön test-son test *Takip çalışması	Yaş ortalaması 35 olan 75 depresyon tanısı almış hasta	Beck Depresyon Envanteri (BDI), Duygusal Bozukluklar ve Şizofreni Ölçeği (SADS)	Deneklerin BDI'dan, hem ön test ve son test sonrasında, hem de takip çalışmalarında aldıkları puanlar arasında anlamlı derecede düşüşün olduğu belirtilmektedir. Yapılan analiz sonrasında deneklerin ön testte aldıkları BDI puanlarının, terapi sonuçlarının en iyi yordayıcısı olduğu belirtilmektedir.
*Hoberman ve ark. (1988)	Depresifler ile yapılan grup terapisinde sonucun bireysel yordayıcıları	Yaş ortalaması 38.3 olan depresyon tanısı almış 40 hasta	Beck Depresyon Envanteri (BDI), Barrett Leonard İlişki Envanteri (BLRI), Sosyal Uyum Ölçeği, Brown Yakın İlişki Ölçeği (BIS), The Learned Resourcefulness Ölçeği (LRI), SADS.	Ön test-son test sonrasında ve takip çalışmalarında deneklerin aldıkları BDI puanları ve tanı kriterleri yüzdesinde anlamlı derecede düşüşler görüldüğü bildirilmektedir. Yapılan regresyon analizi, sonucu en iyi yordayan değişkenin, ön test sonucunda elde edilen BDI puanları olduğunu göstermektedir.
*Flowers ve Booream (1990)	*Hastanın davranış paternine müdahale, hastanın bir davranış için sergilediği motivasyona müdahale, hastanın davranışının geçmişe ait nedenleri üzerine müdahale, hastanın davranışının diğerleri üzerindeki etkisine müdahale *Ön test-son test	Yaş ranjı 24-49 olan ,ayaktan tedavi gören 24 nörotik hasta.	DSM III-R Temelli Soru Formu MMPI	"Şimdi ve Burada" ya yönelik müdahalelerin, "hastanın davranışının geçmişine ait nedenleri" üzerine yapılan müdahalelerden daha etkili olduğu belirtilmekte. DSM III-R Temelli Ölçek ile yapılan sonuç ölçümleri, hastanın davranış paternine yönelik olarak yapılan müdahalelerin, hastanın patolojisini değiştirmede en etkili müdahale türü olduğunu göstermektedir.
*Kitchur ve Bell (1989)	*Grup terapisinin cinsel olarak kötüye kullanılmış çocuklar üzerindeki etkisi *Ön test-son test	Cinsel olarak kötüye kullanılmış, 11-12 yaşlarında 7 kız çocuk	Ailelerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler, Piers-Harris'in Kendilik Algısı Alt Ölçeği, Çocuk Davranış Kontrol Listesi (Child Behavior Checklist)	Çalışmanın sonucunda tedavinin etkililiği konusunda psikometrik olarak desteklenen bulguların elde edilememesine rağmen, terapistin klinik gözlemlerinin en az 4 grup üyesinde pozitif davranış değişiklikleri gözlemlendiği yolundadır.

Tablo 5. (Devamı)

Yazar Adı	Araştırma Deseni	Örnekleme	Kullanılan Ölçme Araçları	Bulgular
*Free ve ark. (1991)	*Bilişsel yönelimli grup terapisinden elde edilen tedavi sonuçları. *Ön test-son test *Takip çalışması	Yaş ranjı 18-75 olan 37 depresif hasta	Beck Depresyon Envanteri (BDI) Zung Depresyon Ölçeği (ZDÖ) Hamilton Derecelendirme Ölçeği	Hastaların BDI ve ZDÖ'den aldıkları puanların, terapi başlangıcında elde edilen ön test puanlarına göre anlamlı derecede düştüğü, hatta normal sınırlar içerisinde yer aldığı, bu düşüşün takip ölçümleri için de geçerli olduğu belirtilmektedir.
*McCallium ve ark. (1993)	*Yas reaksiyonu yaşayan kişilerde kısa süreli grup terapisinin sonuçları *Beş pozitif duygu (pozitif hissetme, heyecanlanma, birine yakınlaşma, kabul edilme) *Beş negatif duygu (korku, üzüntü, kızgınlık, suçluluk, engellenme) *Ön test-son test *Takip çalışması	Yas reaksiyonu yaşayan 154 yetişkin	Araştırma için özel hazırlanmış derecelendirme ölçekleri	Ayrılma nedeniyle yas reaksiyonu yaşayan hastaların duygularını aktarma konusunda daha başarılı oldukları belirtilmektedir. Terapi seansları esnasında yaşanan pozitif duygular ile
*Budman ve ark. (1996)	*Kişilik bozukluğu olan hastalarda yapılan grup terapi sonuçları ve terapiyi bırakma *Kişilerarası yönelimli ve zaman sınırlı grup *Ön test-son test	Yaşları 21-45 arasında değişen, kişilik bozukluğu tanısı almış 49 hasta	SCL 90-R, Sosyal Uyum Ölçeği, Savunma Stilleri Ölçeği, Yaşantınızdaki İnsanlar Ölçeği, Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği, 50 Bipolar Kendini Değerlendirme Ölçeği, Hedef Problem Ölçeği, Bütüncül Değerlendirme Ölçeği, Kişilik Bozukluğu Değerlendirmesi	Terapiye başlayan hastaların %51'inin ilk 9 ay içerisinde terapiyi bıraktıkları bildirilmektedir. Terapiyi bırakan hastalar arasında borderline tanısı alanların oranı, diğer tanıları alanlarınkinden daha fazla. Ön test-son test arası karşılaştırmalar, hastaların aldıkları kişilik bozukluğu tanı kriterleri ortalamasında anlamlı derecede düşüş olduğunu göstermektedir.

* Kişinin kendi içindeki uyumunu araştıran çalışmalar

Tablolar incelendiğinde, çalışmaların büyük bir çoğunluğunun, kişinin kendi içindeki uyumunu araştıran sonuç araştırmaları olduğu görülmektedir. Bunların dışında, kişinin çevre ile uyumunu (McDavid, 1964; Wilson, Wilson, Sakata ve Frumkin, 1967) ve kişideki zihinsel işleyişi (Teahan, 1966) araştıran çalışmalar da mevcuttur. Özetlenen 23 çalışmanın 4'ü depresif, 4'ü nörotik hastalar, 4'ü üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Bunların

dışındaki çalışmalar, alkol bağımlıları, cinsel sapkınlık, kişilik bozukluğu, zihinsel özür ve yas reaksiyonu gibi geniş bir yelpaze içerisinde yer almaktadır. Hemen hemen tüm çalışmalarda kontrol grupları kullanılmış, ön test-son test deseni uygulanmıştır. Bednar ve Kaul (1994) de, sonuç araştırmalarında en sık kullanılan yöntemin bu olduğunu bildirmektedirler. Ayrıca değerlendirmeye alınan çalışmaların yarıya yakınında (sekiz tanesinde) takip çalışmaları yapılmıştır.

mıştır. Bu çalışmalar sonucunda grup terapisi ile elde edilen değişimlerin, grup çalışmasının bitiminden sonra da devam ettiği yönünde bilgiler mevcuttur.

Kullanılan ölçme araçları açısından yapılan değerlendirme Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6. Sonuç araştırmalarında kullanılan ölçekler

Ölçekler	Frekans		Frekans
MMPI	6	Brown Yakın İlişki Ölçeği (Brown Intimacy Scale)	1
Beck Depresyon Envanteri	5	The Learned Resourcefulness Scale	1
SCL 90-R	4	Terapi Yansıtma Ölçeği (Therapy Project List)	1
Sosyal Uyum Ölçeği (Social Adjustment Scale)	4	DSM III-R Temelli Soru Formu	1
Q-Sort	3	Zung Depresyon Ölçeği	1
Hamilton Depresyon Ölçeği (Hamilton Rating Scale for Depression)	2	Savunma Stilleri Ölçeği (The Defense Style Questionnaire)	1
SADS (Duygusal Bozukluklar ve Şizofreni Ölçeği)	2	Yaşantınızdaki İnsanlar Ölçeği (The People in Your Life Scale)	1
Kişisel Yönelim Ölçeği (Personal Orientation Inventory)	2	Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği	1
Taylor Manifest Anksiyete Ölçeği (Taylor Manifest Anxiety Scale)	1	50 Bipolar Kendini Değerlendirme Ölçeği (The 50 Bipolar Self Rating Scale)	1
Sapkınlık Ölçeği (Delinquency Scale)	1	Hasta Tedavi Değerlendirme Ölçeği (The Patient Evaluation of Treatment)	1
The Timed Behavioral Check-List for Performance Anxiety	1	Hedef Problem Ölçümü (The Target Problem Measure)	1
The Personal Report of Confidence of a Speaker	1	Bütüncül Değerlendirme Ölçeği (The Global Assessment Scale)	1
Sosyal Anksiyete Ölçeği (The Social Anxiety Scale)	1	Kişilik Bozukluğu Değerlendirmesi (The Personality Disorder Examination)	1
Anksiyete Sifat Listesi (The Adjective Check List for Anxiety)	1	Piers-Harris Kendilik Algısı Ölçeği	1
Negatif Değerlendirmeden Korku Ölçeği (The Fear of Negative Evaluation Scale)	1	Sosyal Desteğe Müdahale	1
The Group Opinion Scale	1	Çocuk Davranış Listesi	1
Depresyon Davranış Değerlendirme Ölçeği	1	Cinsel Sapma Ölçeği	1
Berrett-Leonard İlişkiler Ölçeği (Berrett-Leonard Relationship Inventory)	1	Sürekli Durumluk Kaygı Envanteri	1

Görüldüğü gibi özetlenen 18 sonuç ve 5 süreç-sonuç araştırmasında en sık kullanılan ölçek MMPI'dir. Bunu Beck Depresyon Envanteri, Sosyal Uyum Ölçeği ve SCL 90-R izlemektedir. Araştırmaların çoğunun, kişinin kendi içindeki uyumunu araştırın türden çalışmalar olduğu hatırlanacak olursa, ilk sıraları bu ölçeklerin alması kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. 1976 ve 1980 yılları arasında *Journal of Consulting and Clinical Psychology* dergisinde yayınlanan sonuç araştırmalarının değerlendirildiği bir çalışmada, tüm

terapi sonuç çalışmalarında en sık kullanılan kendini değerlendirme türündeki ölçeklerin, Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği (STAI), MMPI, Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği ve Beck Depresyon Envanteri olduğu bildirilmektedir. Aynı araştırmacılar tarafından 1983 ve 1989 yılları arasında yapılan çalışmaların değerlendirilmesi sonucunda da yine, Beck Depresyon Envanteri, Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, SCL 90-R ve MMPI'nin en sık kullanılan ölçekler olduğu belirtilmektedir (Lambert, 1994). Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmada da ilk sıraları bu ölçeklerin alması doğal görünmektedir.

Her iki tür çalışmada da (süreç ve sonuç), temel (frekans, ortalama, standart sapma) ve ileri (çok yönlü varyans analizi, discriminant vb.) istatistik tekniklerinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bazı çalışmalarda ölçme araçları, bağımlı ve bağımsız değişkenler son derece düzenli ve net bir biçimde aktarılırken (ör., Marziali ve ark., 1997; Rose ve Bednar, 1980), bazı çalışmalarda bu bilgilerin yeterince açık olmadığı görülmektedir (örneğin: Anchor ve ark, 1972). Ayrıca iki çalışmanın da uyarılma çalışması olduğu (Foulds ve Hannigan, 1976; Hoberman ve Levinson ve Tilson, 1988) göze çarpmaktadır.

Bindokuzyüzyetmişsekiz yılında Bednar ve Kaul, grup sonuç çalışmaları ile ilgili olarak yapmış oldukları kapsamlı bir çalışma sonucunda, bugün de kabul edilen ilk formülasyonu ortaya koymuşlardır. Buna göre, elde edilen kanıtlar bize grup terapilerinin, placebo, spesifik olmayan tedaviler veya diğer psikolojik tedavilerden en azından bazı açılardan daha etkili olduğunu göstermektedir (Bednar ve Kaul, 1994). Toseland ve Siporin (1986), gerçekleştirilen

çalışmaların %25'inde grup terapisinin bireysel terapiye göre daha etkili (effective), %31'inin ise daha yeterli (efficient) görüldüğünü belirtmektedirler. Benzer bir sonuç, şizofrenler ile gerçekleştirilen 43 çalışmanın gözden geçirildiği bir derleme yazısında da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, grup terapileri, yatarak tedavi gören şizofren hastaların %67'sinde, ayaktan tedavi gören hastaların ise %80'inde etkili olmaktadır (Kanas, 1986). Bu çalışmada da, mevcut araştırmalar arasından, ulaşılabilenlerin sayısı çok az olmakla birlikte, bunların değerlendirilmesi sonucunda, grup terapisi uygulamalarının etkili olduğuna yönelik bilgilerin elde edilebildiği düşünülmektedir.

Konuyu, ülkemizde yapılan çalışmalar açısından değerlendirecek olursak, süreç sonuç araştırmaları niteliğinde olan yalnızca üç çalışmaya rastlandığı söylenebilir. Bu çalışmalardan iki tanesi yurt dışında yayınlanan dergilerde yer almıştır (Hisli, 1987b; Kılıç, Özbayrak, Uluşahin ve Üstün, 1996). Oysa hastanelerimizde ve özel danışma merkezlerinde çok sayıda grup uygulamalarının yapıldığı bilinmektedir. Türkiye'deki literatür tarandığında, gerçekleştirilen bu grup çalışmaları ile ilgili çok fazla çalışmanın yayınlanmadığı, yayınların ise, ön test son test uygulamaları ve kontrol gruplarının kullanıldığı, amaca uygun ölçekler ile ölçümlerin alınarak değerlendirildiği bir araştırma deseni içerisine oturtulmuş çalışmalar olmaktan çok, katılanların demografik özelliklerinin aktarıldığı, hastalarda oluşan değişimlerin terapistler tarafından gözlem yoluyla değerlendirildiği türden çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda, oluşturulan grupların özellikleri, bu özelliklerden kaynaklanan güçlükler ve uygulamalar esnasında dikkate alınması gereken

noktalar vb. vurgulanmaktadır (Gürışık, 1987; Sayıl, Kemaloğlu ve Altınöz, 1987a; Sayıl, Sungur ve Kartallar, 1987b; Yüksel, Yücel ve Tükel, 1991; Öztürk-Kılıç ve Özbay, 1993; Ekşi, 1994). Bununla birlikte, psikodrama alanında da çalışmaların yoğunlaştığı gözlenmektedir (Dökmen, 1988; Dökmen, 1989a; Dökmen, 1989b; Bulut, Mavili-Aktaş, 1990; Kaner, 1991; Özbay, Göka, Öztürk, Güngör ve Hıncal, 1993). Bu alanda yapılan araştırmaların değerlendirildiği bir yayında, araştırmalarda önemli yöntem hataları bulunduğu, ancak bu araştırmalardan bazılarının umut verici olduğuna değinilmektedir (Dökmen, 1995).

Sonuç olarak, ülkemizde yapılan grup çalışmaları esnasında süreç sonuç çalışmalarına da yer verilerek, kültürümüze özgü farklılıkların bulunup bulunmadığı gibi konular üzerinde durulmasının gerekliliği ortadadır. Bu tür çalışmaların hem literatüre katkıda bulunacağı hem de daha sonra yapılacak olan araştırmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Anchor, K. N., Vojtisek, J. E. & Berger, S. E. (1972). Social desirability as a predictor of self-disclosure in groups. *Psychotherapy, Theory, Research and Practice*, 9, 262-264.
- Bednar, R.L. & Lawlis, G.F. (1971). Empirical research in group psychotherapy. *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change* (Eds, Bergin and Garfield), (pp. 812-838), New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Bednar, R. L. & Kaul, T. J. (1994). Experimental group research: Can the canon fire? *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*, (Eds., Bergin and Garfield), (pp. 631-664), Fourth Edition, John Wiley & Sons, Inc.
- Bloch, S. (1989). Grup Psikoterapisi. *Psikoterapilere Giriş*, (Ed: S. Bloch), Çev. Engin Eker, Taş Kitapçılık ve Yayıncılık, 73-104.
- Braaten, L. J. (1989). Predicting positive goal attainment and symptom reduction from early group climate dimensions. *International Journal of Group Psychotherapy*, 39, 377-387.
- Budman, S. H., Demby, A., Soldz, S. & Merry, J. (1996). Time limited group psychotherapy for patients with personality disorders: Outcomes and dropouts. *International Journal of Group Psychotherapy*, 46, 357-377.
- Bulut, I. & Mavili-Aktaş, A. (1990). Bir psikodrama uygulaması. XXVI. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Yayınlar Kitabı, Cilt 1, 539-554.
- Cabeen, C. W. & Coleman, J. C. (1961). Group therapy with sex offenders: Description and evaluation of group therapy program in an institutional setting. *Journal of Clinical Psychology*, 17, 122-129.
- Coché, E., Dies, R. R. & Goettelmann, K. (1991). Process variables mediating change in intensive group therapy training. *International Journal of Group Psychotherapy*, 41, 379-397.
- Corey, G. (1981). Stages in development of a group. *Theory and Practice of Group Counseling*. Brooks/Cole Publishing Company, California, 21-57.
- Corey, M. S. & Corey, G. (1987). *Groups: Process and Practice*, Third Edition, Brooks/Cole Publishing Company.
- Çevik, A. & Berksun, O.E. (1990). Bir grup süreci içinde iletişim ve etkileşimin duygu belirten sözcükler açısından incelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 1, 199-202.
- Diaz, L. C. (1981). Effects of cognitive and behavioral group treatment on the depressive symptomatology of puerto rican women. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49, 627-632.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21, 155-190.
- Dökmen, Ü. (1989a). Gençlerle psikodrama: Genç ana-baba çatışmalarına ilişkin üç örnek. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları*. N.H. Şahin (Ed). Ankara: Meteksan.
- Dökmen, Ü. (1989b). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Rehberlik Merkezi'nde sürdürülmekte olan psikodrama çalışması. *Yüksek Öğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Toplantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 81-87.

- Dökmen, Ü. (1995). *Sosyometri ve Psikodrama: Kuramsal temeller, uygulamalardan örnekler, yeni yaklaşımlar*. Sistem Yayıncılık.
- Ekşi, A. (1994). Fiziksel hastalığı olan çocuk ve ergenlerle ve hastanede hasta çocuklarıyla kalan annelerle grup çalışmaları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 5, 91-98.
- Fairweather, G.W. & Simon, R. (1963). A further follow-up comparison of psychotherapeutic programs. *Journal of Consulting Psychology*, 27, 186.
- Flowers, J. V. & Booraem, C. D. (1990). The effects of different types of interpretation on outcome in group psychotherapy. *Group*, 14, 81-88.
- Foulds, M. L. & Hannigan, P. S. (1976). Effects of gestalt marathon workshops on measured self-actualization: A replication and follow-up study. *Journal of Conseling Psychology*, 23, 60-65.
- Free, M. L., Oei, T. P. S. & Sanders, M. (1991). Treatment outcome of a group cognitive therapy program for depression. *International Journal of Group Psychotherapy*, 41, 533-547.
- Göka, E. (1998). Grup psikoterapilerinde tedavi edici etmenler. *Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi* 6(Ek:2), 19-25.
- Gürışık, Ü. (1987). Suçlular ve cinsel sapıklarla grup tedavisi. *Grup Psikoterapileri Kongre ve Sempozyum Bildirileri 1984-1987, Grup Psikoterapileri Derneği Yayınları*, No:2, Ankara, 3-8.
- Hisli, N. (1987a). Grup psikoterapileri: Günümüzdeki durumu ve bazı araştırma bulguları. *Seminer*, 5, 18-48.
- Hisli, N. (1987b). Effect of patient evaluation of group behavior on therapy outcome. *International Journal of Group Psychotherapy*, 37, 119-124.
- Hoberman, H. M., Lewinsohn, P. M. & Tilson, M. (1988). Group treatment of depression: Individual predictors of outcome. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 393-398.
- Jacobs, M., Jacobs, A., Feldman, G. & Cavior, N. (1973). Feedback II - The "credibility gap": Delivery of positive and negative and emotional and behavioral feedback in groups. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 41, 215-223.
- Kanas, N. (1986). Group therapy with schizophrenics: A review of controlled studies. *International Journal of Group Psychotherapy*, 36, 339-351.
- Kanas, N., Schoenfeld, F., Marmar, C. R., Weiss, D. S. & Koller, P. (1994). Process and content in a long-term PTSD therapy group for Vietnam veterans. *Group*, 18, 78-88.
- Kanas, N., Stewart, P., Deri, J., Ketter, T. & Haney, K. (1989). Group process in short-term outpatient therapy groups for schizophrenics. *Group*, 13, 67-73.
- Kaner, S. (1991). *Gerçeklik terapisinin ve psikodramanın antisosyal davranış gösteren gençlerin benlik algıları ve empati düzeylerine etkisi*. Ankara Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi.
- Kılıç, C., Özbayrak, K., Uluşahin, A. & Üstün, B. (1996). Therapeutic factors in interactional inpatient groups: Results from a turkish sample. *Group*, 20, 241-249.
- Kitchur, M. & Bell, R. (1989). Group psychotherapy with preadolescent sexual abuse victims: Literature review and description of an inner city group. *International Journal of Group Psychotherapy*, 39, 285-310.
- Lambert, M. J. & Hill, C. E. (1994). Assessing psychotherapy outcomes and processes. *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*, (Eds., Bergin and Garfield), (pp. 72-113) Fourth Edition, John Wiley & Sons, Inc.
- Lambert, M.J. (1994). Use of psychological tests for outcome assessment. *The use of Psychological Testing for Treatment Planning and Outcome Assessment*. (pp.75-97) Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- Levin, E. M. & Kurtz, R. R. (1974). Structured and nonstructured human relations training. *Journal of Conseling Psychology*, 21, 526-531.
- Lockwood, G., Salzberg, H. C. & Heckel, R. V. (1978). The effects of videotape feedback on self-concept, role-playing ability, and growth in a leaderless therapy group. *Journal of Clinical Psychology*, 34, 718-720.
- Marziali, E., Munroe-Blum, H. & McCleary, L. (1997). The contribution of group cohesion and group alliance to the outcome of group psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, 47, 475-497.
- McCallium, M., Piper, W. E. & Morin, H. (1993). Affect and outcome in short-term group therapy for loss. *International Journal of Group Psychotherapy*, 43, 303-319.
- McDavid, J.W. (1964). Immediate effects of group therapy upon response to social reinforcement among juvenile delinquents. *Journal of Consulting Psychology*, 28, 409-412.
- McGinnis, C.A. (1963). The effects of group therapy on the ego-strength scale scores of alcoholic patients. *Journal of Clinical Psychology*, 19, 346-347.
- McGuire, J. M., Taylor, D. R., Broome, D. H., Blau, B. I. & Abbott, D. W. (1986). Group structuring techniques and their influence on process involvement in a group counseling training group. *Journal of Counseling Psychology*, 33, 270-275.

- Meichenbaum, D. H., Gilmore, B. & Fedoravicius, A. (1971). Group insight versus group desensitization in treating speech anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 36*, 410-421.
- Naar, R. (1993). *Grup Psikoterapisine İlk Adım* (Çev. N.H. Şahin), İmge Kitapevi, Ankara.
- Özbay, H., Göka, E., Öztürk, E., Güngör, S. & Hıncal, G. (1993). Therapeutic factors in an adolescent psychodrama group. *Journal of Group Psychotherapy, Psychodrama and Sociometry, 46*, 3-11.
- Özbek, A. & Leutz, G. (1987). *Psikodrama: Grup Psikoterapisinde Sahnesel Etkileşim*. Ankara: Has-Soy Matbaası.
- Öztürk-Kılıç, E. & Özbay, H. (1993). Ergenlerde grup psikoterapisi uygulamaları. *Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmoloji Dergisi, 1*, 338-343.
- Persons, R. W. (1966). Psychological and behavioral change in delinquents following psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology, 22*, 337-340.
- Rose, G. S. & Bednar, R. L. (1980). Effects of positive and negative self-disclosure and feedback on early group development. *Journal of Counseling Psychology, 27*, 63-70.
- Salvendy, J. T. (1991). Group psychotherapy in the late twentieth century: An international perspective. *Group, 15*, 3-13.
- Sayıl, I., Kemalöglü, M. & Altınöz, S. (1987a). Psikotik hasta aileleri ile sorunları temel alan grup çalışması. *Grup Psikoterapileri Kongre ve Sempozyum Bildirileri 1984-1987*, Grup Psikoterapileri Derneği Yayınları, No:2, Ankara, 24-27.
- Sayıl, I.; Sungur, M. & Kartallar, R. (1987b). Psikotik hastalarla grup tedavisi uygulamalarından kesitler. *Grup Psikoterapileri Kongre ve Sempozyum Bildirileri 1984-1987*, Grup Psikoterapileri Derneği Yayınları, No:2, Ankara, 135-140.
- Slavin, R. L. (1993). The significance of here-and-now disclosure in promoting cohesion in group psychotherapy. *Group, 17*, 143-150.
- Steinmetz, J., Lewinsohn, P. M. & Antonuccio, D. O. (1983). Prediction of individual outcome in a group intervention for depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 51*, 331-337.
- Teahan, J.E. (1966). Effect of group psychotherapy on academic low achievers. *International Journal of Group Psychotherapy, 16*, 78-85.
- Telch, C.F. & Telch, M.J. (1986). Group coping skills instruction and supportive group therapy for cancer patients: A comparison of strategies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 54*, 802-808.
- Toseland, R.W. & Siporin, M. (1986). When to recommend group treatment: A review of the clinical and the research literature. *International Journal of Group Psychotherapy, 36*, 171-201.
- Truax, C. B., Carkhuff, R. R. & Kodman, F. (1965). Relationship between therapist- offered conditions and patient change in group psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology, 21*, 327-329.
- Tschuschke, V. & Dies, R. R. (1994). Intensive analysis of therapeutic factors and outcome in long-term inpatient groups. *International Journal of Group Psychotherapy, 47*, 185-208.
- Vinogradov, S. & Yalom, I.D. (1996). *Grup Psikoterapisi*, Compos Mentis Yayınları, Cep Kitapları Dizisi 4, Ankara.
- Wilson, D.L., Wilson, M.E., Sakata, R. & Frumkin, R.M. (1967). Effects of short term group interaction on social adjustment on a group mentally retarded clients. *Psychological Reports, 21*, 7-16.
- Yalom, I. (1983). *Inpatient Group Psychotherapy*. New York: Basic Books
- Yalom, I. (1985). *The Theory and Practice of Group Psychotherapy*, Third Edition, Basic Books, Inc.
- Yalom, I. D. & Rand, K. (1966). Compatibility and cohesiveness in therapy groups. *Archives of General Psychiatry, 15*, 267-275.
- Yüksel, Ş., Yücel, B. & Tükel, R. (1991). Hastaneye başvuran 21 transseksüel olgunun grup terapisi içinde değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 2*, 103-108.